

Negation

Η Άρνηση της Άρνησης Συμβολή στη Συγκεκριμένη Φαντασία της Προλεταριακής Επανάστασης (1972-73)

Εισαγωγικό Σημείωμα της Μετάφρασης

Στο κείμενο που ακολουθεί, η προλεταριακή επανάσταση σκιαγραφείται από τους συγγραφείς ως μια διαδικασία ολοένα βαθύτερων αρνήσεων της καπιταλιστικής σχέσης, μέσα από τις οποίες αναδύεται το θετικό περιεχόμενο της κομμουνιστικής κοινωνίας.

Η καταστασιακή ομάδα *Negation* δραστηριοποιήθηκε στις ΗΠΑ κατά την περίοδο 1972-73. Αντί προλόγου παρατίθεται το κείμενο 'Συγκεκριμένη Φαντασία' (που δημοσιεύτηκε στα τέλη του 1973 ως Παράρτημα μαζί με το αρχικό κείμενο) της ομάδας *For Ourselves*, η οποία αποτέλεσε ουσιαστικά τη μετεξέλιξη της *Negation*.

Σε μια εποχή όπου η καπιταλιστική οργάνωση της κοινωνίας (μολονότι έχει εισέλθει σε μια παρατεταμένη φάση περιορισόμενης αναπαραγωγής και αναγνωρίζεται ως εξόχως ανορθολογική) εξακολουθεί να μοιάζει με μονόδρομο για την πλειονότητα των ανθρώπων, ενώ και οι ίδιοι οι επαναστατικοί κύκλοι εμφανίζονται απρόθυμοι (ή αδυνατούν) να περιγράψουν συγκεκριμένα αυτό που επιθυμούν και για το οποίο αγωνίζονται, η αξία τέτοιων κειμένων – πέρα από τις διορθώσεις ή βελτιώσεις που επιδέχονται – παραμένει ανεκτίμητη.

**Πριονιστήριο το Χρυσό Χέρι
Ιούνιος 2011**

ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΦΑΝΤΑΣΙΑ

«Θεωρούμε την εργασία με μια μορφή που την σφραγίζει ως αποκλειστικά ανθρώπινη δραστηριότητα. Μια αράχνη εκτελεί λειτουργίες παρόμοιες με εκείνες ενός υφαντουργού, και μια μέλισσα κάνει πολλούς αρχιτέκτονες να ντρέπονται κατασκευάζοντας τις κυψέλες της. Αλλά αυτό που διακρίνει τον χειρότερο αρχιτέκτονα από την καλύτερη μέλισσα είναι ότι ο αρχιτέκτονας προβάλλει το κατασκευάσμα του στη φαντασία του προτού το δημιουργήσει πραγματικά. Στο τέλος κάθε εργασιακής διαδικασίας, παίρνουμε ένα αποτέλεσμα που υπήρχε ήδη εξ αρχής στη φαντασία του εργάτη. Ο εργάτης δεν πραγματοποιεί απλώς μια αλλαγή στη μορφή του υλικού που επεξεργάζεται, αλλά εκπληρώνει επίσης έναν δικό του σκοπό από όπου απορρέει ο νόμος για τον τρόπο λειτουργίας του, στον οποίο πρέπει να καθυποτάξει τη θέλησή του.»

Καρλ Μαρξ, Το Κεφάλαιο, Τόμος I, New World, σελ. 178.

Αυτό ισχύει για τις ανθρώπινες (ατομικές και συλλογικές) διαδικασίες παραγωγής γενικά. Αλλά ισχύει πάνω απ' όλα για τη διαδικασία της συλλογικής και *συνειδητής* παραγωγής μιας κοινωνικής επανάστασης· για τη συλλογική και συνειδητή δημιουργία μιας καινούριας κοινωνίας. Αυτή η διαίσθηση έχει αγνοηθεί σχεδόν πλήρως στην ιστορία της επαναστατικής θεωρίας και πρακτικής μέχρι τώρα, όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς από την τετριμμένη και νεφελώδη αντίληψη που έχουν οι περισσότεροι επαναστάτες σχετικά με αυτό που θέλουν και για το οποίο εργάζονται. Η κατάσταση αυτή έχει επιδεινωθεί από την ανάγκη των γραφειοκρατικών ομάδων να συγκαλύψουν δραστικά τις προθέσεις τους, δηλαδή τη δική τους δικτατορική εξουσία.

Ας τελειώνουμε μια για πάντα με το αντι-φειχ σχετικά με τα “προγράμματα”. Πρέπει να ξέρουμε *εκ των προτέρων* και όσο το δυνατόν πιο συγκεκριμένα τι θέλουμε και τι προσπαθούμε να δημιουργήσουμε βήμα προς βήμα, ειδάλλως *δεν ξέρουμε τι*

κάνουμε. Μέχρι τη στιγμή που είμαστε σε θέση να φανταστούμε και να διατυπώσουμε *συγκεκριμένα* αυτό που θέλουμε, δεν μπορούμε καν να γνωρίζουμε ότι δεν μπορούμε να πετύχουμε αυτό που θέλουμε και ότι θα πρέπει να αναθεωρήσουμε τις προθέσεις μας. Πρέπει να φανταστούμε *εκ των προτέρων* πώς πρέπει να μοιάζει η διαδικασία της κοινωνικής επανάστασης· πρέπει να φανταστούμε *εκ των προτέρων* πώς πρέπει να μοιάζει η κομμουνιστική επανάσταση με βάση τις εικόνες της κοινωνικής εμπειρίας μας και τους νόμους που έχουμε ήδη στο μυαλό μας και, έπειτα, πρέπει να υποβάλλουμε αυτή τη *συγκεκριμένη φαντασία* σε μια συνεχή κριτική που θα την βελτιώσει, συμπεριλαμβανομένης ιδιαίτερα της *πρακτικής* κριτικής η οποία παρέχεται από τα νέα ξεσπάσματα και τις προόδους της επαναστατικής πρακτικής που συντελούνται από άλλα τμήματα του παγκόσμιου προλεταριάτου και από τη δική μας πράξη. Στη συνέχεια, πρέπει να χρησιμοποιήσουμε αυτή τη συγκεκριμένη φαντασία – οξυμένη και σφυρηλατημένη με το σφυρί της πρακτικής κριτικής – για να αναζωογονήσουμε και να καθοδηγήσουμε την πράξη μας.

Η κύρια *ειδική* δυσκολία η οποία υπάρχει στο είδος της προφαντασίας που απαιτείται για την *επαναστατική* δημιουργία είναι ότι, επειδή η κατεύθυνση της συλλογικής πράξης δεν μπορεί να είναι αυταρχική (σε μια τέτοια περίπτωση, μόνο ένα πρόσωπο – ο Ηγέτης – ή λίγα πρόσωπα θα έπρεπε να κατέχουν το διανοητικό περίγραμμα), όλα τα άτομα που εμπλέκονται στο σχέδιο της συλλογικής δημιουργίας πρέπει να μοιράζονται την ίδια βασική αντίληψη, την ίδια φανταστική εικόνα για το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα και τη διαδικασία. Αλλά η τηλεπάθεια δεν αποτελεί σήμερα μια συνηθισμένη ικανότητα του μέσου κοινωνικού ατόμου. Από εδώ προκύπτει η ανάγκη για τη συνειδητή παραγωγή και επικοινωνία της *θεωρίας* – για τη σκόπιμη *παραγωγή της δι-υποκειμενικότητας*, η οποία ξεκινάει με την εσωτερική διάδοση της φαντασίας στο εσωτερικό της ομάδας των επαναστατών. Αυτή είναι η *διαδικασία σχηματισμού* μιας κοινής φαντασίας. Η θεωρία δεν είναι παρά αυτή η *κινούμενη εικόνα* της πρακτικής, ένας αναστοχασμός της πρακτικής και σε σχέση με την πρακτική· είναι η *πρακτική φαντασία* και ένα σύνολο κανόνων ή καθοδηγητικών γραμμών

για το σχηματισμό και τη βελτίωση-μέσω-της-κριτικής αυτής της φαντασίας ώστε να έχει *αξία χρήσης* (να είναι *πρακτικά εφαρμόσιμη*). Οι κανόνες αυτοί προκύπτουν από τη δοκιμασία της φαντασίας σε προηγούμενες πρακτικές εμπειρίες. (Αυτό το σύνολο των κανόνων και καθοδηγητικών γραμμών ονομάζεται *μέθοδος, μετα-θεωρία* – δηλαδή θεωρία της πρακτικής της δημιουργίας θεωρίας).

Μέσα σε όλα αυτά, θα πρέπει κανείς να θυμάται ότι “η κύρια ειδική δυσκολία” για την οποία έγινε λόγος παραπάνω είναι επίσης η ειδική δυσκολία της σοσιαλιστικής ή, στην πραγματικότητα, της ίδιας της *κοινωνικής παραγωγής* – της *κοινωνικοποιημένης παραγωγής εν γένει*. Επομένως, ξανά, το αναγκαίο προοίμιο της διαδικασίας (της κοινωνικής επανάστασης) προετοιμάζει επίσης το αποτέλεσμα της.

Εργαζόμαστε αναφορικά με την κοινωνία. Αλλά “η κοινωνία” περιλαμβάνει κι εμάς τους ίδιους. Επομένως, ναι, εργαζόμαστε για τους εαυτούς μας.

For Ourselves

*Συμβούλιο για τη Γενικευμένη Αυτοδιεύθυνση
18 Δεκέμβρη 1973*

Η Άρνηση της Άρνησης

Συμβολή στη Συγκεκριμένη Φαντασία της

Προλεταριακής Επανάστασης

Η επαναστατική διαδικασία μπορεί να γίνει αντιληπτή ως μια αλυσίδα ολοένα βαθύτερων *αρνήσεων* της καπιταλιστικής παραγωγής, της παραγωγής *κεφαλαίου*, του *ίδιου του κεφαλαίου*.

(1): Η απεργία ή γενική (γενικευμένη) απεργία είναι το πρώτο επίπεδο άρνησης της παραγωγής κεφαλαίου με το οποίο θα ασχοληθούμε. Οι εργάτες παραμένουν στο σπίτι και η παραγωγή ακινητοποιείται. Οι εργάτες αρνήθηκαν την καπιταλιστική εργασία – αλλά μονάχα σε ένα πολύ επιφανειακό επίπεδο ακόμα και, επομένως, *μονάχα προσωρινά*. Αρνήθηκαν την καπιταλιστική παραγωγή διότι σταμάτησαν οποιαδήποτε παραγωγή. Αυτή είναι η *αφηρημένη άρνηση* της καπιταλιστικής παραγωγής (αφηρημένη σε σχέση με τα υπόλοιπα επίπεδα άρνησης που θα εξετάσουμε). Η καπιταλιστική παραγωγή αντικαθίσταται μόνο από την πλήρη απουσία παραγωγής: από μια αφηρημένη ανυπαρξία παραγωγής. Αυτό δεν μπορεί να συνεχιστεί (ειδάλλως, η κοινωνία θα αφανιστεί). Αυτή η άρνηση πρέπει με τη σειρά της να αναιρεθεί – είτε με την επιστροφή στην παραγωγή υπό τις παλιές συνθήκες και υπό την παλιά ιδιωτικο-καπιταλιστική ή κρατικο-καπιταλιστική διεύθυνση (δηλαδή με μια μη-επαναστατική επιστροφή) είτε με την επιστροφή στην παραγωγή υπό μια νέα διεύθυνση – την εργατική διεύθυνση (δηλαδή με μια επαναστατική επιστροφή). Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να υπάρξει επιστροφή στην παραγωγή.

(2): Το επόμενο στάδιο άρνησης που αναιρεί την απλή διακοπή της παραγωγής αλλά συνεχίζει να εμπεριέχει το σπόρο της επαναστατικής δυνατότητας είναι η κατάληψη του χώρου εργασίας. Αυτή είναι η άρνηση της πρώτης άρνησης: οι εργάτες δεν παραμένουν πια στο σπίτι. Η οικειοποίηση του εδάφους όπου συντελείται η παραγωγή αποτελεί ήδη μια επίθεση στην

κρατική ή ατομική ιδιοκτησία – δηλαδή, αποτελεί μια επίθεση στο κεφάλαιο. Αποτελεί ήδη (αν και μονάχα στο πιο επιφανειακό και στοιχειώδες επίπεδο ακόμα) μια *de facto* απαλλοτρίωση – μια ατελή επαναστατική κοινωνικοποίηση των μέσων με τα οποία παράγεται η κοινωνία. Οι εργάτες επιστρέφουν στον τόπο παραγωγής, αλλά η διακοπή της παραγωγής συνεχίζεται. Ωστόσο, με την ενέργειά τους αυτή οι εργάτες έχουν υπερβεί την προηγούμενη κατάσταση της διασποράς και εξατομίκευσης που συνεπαγόταν η παραμονή τους στο σπίτι. Συγκεντρώθηκαν στο σημείο παραγωγής, σε έναν κοινωνικό χώρο, και επομένως συγκρότησαν σε ένα ακόμα πιο συνειδητό επίπεδο την κοινωνία που συγκροτούσαν ήδη “αφ’ εαυτής” υπό κανονικές συνθήκες εντός της παραγωγής και εντός της παραγωγικής διαδικασίας.

Αλλά η διακοπή της παραγωγής – η απεργία – συνεχίζεται. Η παλιά παραγωγή αναιρέθηκε αλλά όχι με έναν τρόπο που την αντικαθιστά με μια *καινούρια* παραγωγή. Δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμα η αμετάκλητη άρνηση της παραγωγής κεφαλαίου (δηλαδή η άρνηση της παραγωγής κεφαλαίου ως *τέτοιου*) αλλά μονάχα η αφηρημένη άρνησή της (δηλαδή η μη-παραγωγή).

Η προλεταριακή επανάσταση – δηλαδή η πρακτική κριτική της πολιτικής οικονομίας, η πρακτική άρνηση της πολιτικής οικονομίας και του αντικειμένου της, του κεφαλαίου – σημαίνει την ανάληψη της παραγωγής *αξίας χρήσης*¹ η οποία, όμως, θα απελευθερώνεται ολοένα περισσότερο από τη σφραγίδα και τα γνωρίσματα των κοινωνικών σχέσεων που διέπουν την παραγωγή *ανταλλακτικής αξίας* και, ειδικότερα, την παραγωγή *κεφαλαίου-αξίας*.

Η βαθύτερη άρνηση της παραγωγής κεφαλαίου απαιτεί την αναίρεση των μερικών και επιφανειακών αρνήσεων της. Το ερώτημα που αφορά τη συγκεκριμένη μορφή αυτής της βαθύτερης άρνησης γίνεται πιο επιτακτικό καθώς η πλάνη της αφηρημένης άρνησης της παραγωγής εκδηλώνεται ολοένα πιο πιεστικά με την έλλειψη βασικών αγαθών και υπηρεσιών – τροφίμων, ιατρικής φροντίδας κ.λπ. Δεν υπάρχει εναλλακτική

λύση. Απαιτείται η άρνηση της αρχικής άρνησης· πρέπει να δικοπεί η διακοπή της παραγωγής.

(3): Στο σημείο αυτό, παρουσιάζονται βασικά δύο εναλλακτικοί τρόποι για να πραγματοποιηθεί αυτή η νέα άρνηση. Από τη μια πλευρά, υπάρχει η επιστροφή στην κανονική παραγωγή, στις παλιές σχέσεις παραγωγής και, επομένως, στην αναγκαιότητα μιας νέας απεργίας και στη νέα διακοπή της απεργίας ξανά και ξανά επ’ άπειρον – ο βιωμένος μύθος του Σισύφου· η ματαιότητα της ζωής μέσα σε έναν φαύλο κύκλο. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει κάτι καινούριο. Ένας τρόπος διαφυγής από τον φαύλο κύκλο: η επανέναρξη της παραγωγής *υπό του έλεγχου των εργατών*, υπό μια “νέα διεύθυνση” – την εργατική διεύθυνση· η εξουσία των συμβουλίων.

Το νέο σύστημα της εργατικής διεύθυνσης μπορεί να διαδοθεί σε ολόκληρη την κοινωνία ως ένα αυτοεπισχυόμενο, αυτοοργανούμενο σύστημα με τον ακόλουθο τρόπο: Η αναγκαιότητα επανέναρξης της παραγωγής διαπιστώνεται σχετικά νωρίτερα σε ορισμένα πεδία της κοινωνικής παραγωγής – όπως είναι η ηλεκτρική ενέργεια ή η διανομή τροφίμων. Αν η επανέναρξη της παραγωγής σε αυτούς τους βασικούς τομείς γίνει υπό τη διεύθυνση των εργατικών συμβουλίων, τότε αυτό το παράδειγμα είναι πιθανό να διαδοθεί στους υπόλοιπους τομείς, καθώς η ανάγκη επανέναρξης της παραγωγής μετατρέπεται κι εκεί σε αναγκαιότητα. Και, καθώς η ώθηση που αποκτά το νέο πρότυπο θεμελιώνεται στην ίδια την αφύπνισή του, η παραγωγή μπορεί να ξεκινήσει εκ νέου σε ολοένα περισσότερους τομείς πριν καν απαιτηθεί αυτό από την έσχατη αναγκαιότητα. Η νέα μορφή διεύθυνσης θα αποτελεί το κεντρικό σημείο της δραστηριότητας και όχι απλώς μια αντίδραση στην άμεση αναγκαιότητα. Αυτή η εξέλιξη θα σηματοδοτούσε τη μετάβαση στην κοινωνική επανάσταση, το ξεκίνημα της διαδικασίας απαλλοτρίωσης του κεφαλαίου σε ολόκληρο το εύρος της κοινωνίας.

Οι εργάτες έχουν την επιλογή να επιστρέψουν στην παλιά διεύθυνση ή να συγκροτήσουν τη δική τους διεύθυνση. Η δεύτερη εναλλακτική επιλογή απαιτεί μια πράξη μεγάλου

θάρρους². Θα σημαίνει επίσης ότι τα *εργοστάσια όπλων* πρέπει να καταληφθούν και η παραγωγή όπλων πρέπει, εν συνεχεία, να αρχίσει ξανά υπό εργατική διεύθυνση με τον συγκεκριμένο σκοπό να εξοπλιστεί η εργατική τάξη (ολόκληρος ο πληθυσμός) ενάντια σε οποιαδήποτε μορφή βίας θα μπορέσει το κράτος να εξασκήσει απέναντι στις καινούριες κοινωνικές σχέσεις. Και αυτό, με τη σειρά του, θα εξαρτηθεί από το βαθμό διάβρωσης της εξουσίας που θα επιτευχθεί εντός του στρατού, από τη δειλία της αστυνομίας και από όλους τους συναφείς προσδιοριστικούς παράγοντες.

Η *κατάληψη* και η ακόλουθη *λειτουργία* των χώρων παραγωγής από τους εργάτες αποτελεί ήδη την απαλλοτρίωση της καπιταλιστικής ατομικής ιδιοκτησίας, την “απλλοτρίωση των απαλλοτριωτών”. Εκπληρώνει ήδη την κοινωνική οικειοποίηση ή την *υποκειμενική κοινωνικοποίηση* των μέσων παραγωγής. Μέχρι αυτό το σημείο, η διαδικασία αποτελεί ήδη την “άρνηση του κεφαλαίου”. Αλλά αυτό δεν είναι σε καμία περίπτωση το βαθύτερο επίπεδο που μπορεί και πρέπει να πετύχει αυτή η άρνηση και αυτή η κοινωνικοποίηση. Αν η εργατική διεύθυνση γίνεται αντιληπτή ως διεύθυνση από τους εργάτες των *ίδιων παλιών* χώρων παραγωγής και της *ίδιας παλιάς* καθημερινής ζωής – βασικά της *ίδιας παλιάς* κοινωνίας από τους *ιδίους παλιούς* εργάτες – , των *ίδιων* πόλεων, των *ίδιων* στεγαστικών μορφών, των *ίδιων* καταστημάτων κ.λπ., *τότε τίποτα δεν έχει γίνει κατανοητό!* Ο σκοπός της εργατικής διεύθυνσης είναι η διεύθυνση του *υπάρχοντος* κόσμου από τους εργάτες στον ίδιο βαθμό που ο σκοπός μιας εξέγερσης φυλακισμένων είναι “η διεύθυνση της φυλακής από τους φυλακισμένους”. Το ζήτημα είναι να ΑΠΟΔΡΑΣΟΥΜΕ από τη φυλακή του κεφαλαίου· να ΓΚΡΕΜΙΣΟΥΜΕ ΤΟΥΣ ΤΟΙΧΟΥΣ των εργοστασίων του· να *διαλύσουμε* την παλιά διάρθρωση ώστε να την αναλύσουμε σε μια καινούρια³.

(4): Η *λειτουργία* των εργοστασίων, των γραφείων, των κοινωνικών υπηρεσιών κ.λπ. υπό τη διεύθυνση των εργατών και των κοινοτήτων οδηγεί αναπόφευκτα στον συνειδητό (και ασυνείδητο) *μετασχηματισμό* τους. Μέσα από την πράξη, αυτός ο μετασχηματισμός γίνεται *συστηματικός* σύμφωνα με το νέο

πρότυπο των κοινωνικών σχέσεων, δηλαδή σύμφωνα με την ολοένα πιο γενικευμένη και ολοένα εμπλουτιζόμενη *συνοχή* της νέας κοινωνικής ολότητας που ανακαλύπτεται. Η γενικευμένη αυτοδιεύθυνση, ως διαδικασία άρνησης του κεφαλαίου, πρέπει να είναι η πρακτική κριτική ολόκληρης της διάταξης, ολόκληρης της ανάπτυξης των “κεφαλαιουχικών αγαθών” και ολόκληρου του υλικού εργοστασιακού συγκροτήματος που κληρονομήθηκε από την κοινωνία-κεφάλαιο. Η γενικευμένη αυτοδιεύθυνση σημαίνει την κριτική αναδημιουργία όλων των καθημερινών σχέσεων χρήσης και οικειοποίησης. Πάνω απ’ όλα, σημαίνει τη μεταμόρφωση ολόκληρης της *καπιταλιστικής μορφής της τεχνολογίας*, διότι η τεχνολογία ως κεφάλαιο μπορεί να είναι μόνο το *κεφάλαιο ως τεχνολογία*. Το υπάρχον εργοστάσιο, η υπάρχουσα οργάνωση των μηχανημάτων είναι απλώς η *κατάλληλη υλική μορφή του κεφαλαίου*⁴. Η καπιταλιστική τεχνολογία είναι η υλοποίηση, η *αντικειμενοποίηση* των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων παραγωγής· της ίδιας της σχέσης-κεφάλαιο (δηλαδή της αντιστροφής υποκειμένου και αντικείμενου, παραγωγού και προϊόντος). Η μηχανή εξουσιάζει τον εργάτη· η μηχανή-αντικείμενο ελέγχει και *οικειοποιείται* το εξημερωμένο υποκείμενο αντί να συμβαίνει το αντίθετο. Αυτή είναι η βιωμένη ουσία της φετιχιστικής σχέσης, της πραγματοποίησης, της *αποξένωσης* μεταξύ των ζωντανών ανθρώπων και των νεκρών πραγμάτων που δημιουργούν αυτοί οι άνθρωποι⁵. Το μηχανήμα της καπιταλιστικής κοινωνίας ενσωματώνει σε ολόκληρο το σχεδιασμό του την *προθετικότητα* του κεφαλαίου-πράξης, δηλαδή την καθυπόταξη της παραγωγής *αξίας χρήσης* στην παραγωγή *ανταλλακτικής αξίας* με τη μορφή *κεφαλαίου*, κεφαλαίου-αξίας (π.χ. χρηματικού κέρδους ή υπεραξίας).

Ο υλικός εξοπλισμός που παράγεται από την καπιταλιστική κοινωνία φέρει τη σφραγίδα και το χάραγμα των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων στη βαθύτερη ουσία και διάρθρωσή του, διότι αυτές οι κοινωνικές σχέσεις αποτέλεσαν στην πραγματικότητα το περιβάλλον μέσα στο οποίο σχηματίστηκε και διαμορφώθηκε, και οι κοινωνικές προσταγές της πράξης που δημιουργεί κεφάλαιο αποτέλεσαν το αποφασιστικό κίνητρο για τη δημιουργία του. Δεν αντιπροσωπεύει την *απόλυτη αξία*

χρήσης που μπορεί απλώς να “απελευθερωθεί” από τη λαβή των αμιγώς εξωτερικών ανταλλακτικών σχέσεων, ενώ παραμένει άσπιλη στο εσωτερικό αυτής της διαδικασίας. Αποτελεί κοινωνική αξία χρήσης, η οποία έχει διαστρεβλωθεί και παραμορφωθεί εντός της σχέσης-κεφάλαιο από τις ανταλλακτικές και εμπορευματικές σχέσεις. Η κυριαρχία της ανταλλακτικής αξίας σημαίνει πάντα *τη θυσία της αξίας χρήσης στην ανταλλακτική αξία*. Η προλεταριακή επανάσταση, ως αρχή του τέλους της ανταλλακτικής αξίας, μπορεί να σημαίνει μονάχα την *τελετή* όπου η ανταλλακτική αξία *θυσιάζεται* στην κοινωνική αξία χρήσης: τον *εξορκισμό του κόσμου της ανταλλακτικής αξίας* για τη δημιουργία του *κόσμου της αξίας χρήσης* και της αξίας χρήσης της ζωής.

Η προλεταριακή επανάσταση είναι η διαδικασία της ολοένα βαθύτερης άρνησης του κεφαλαίου, η οποία ταυτίζεται με την ολοένα βαθύτερη *αυτο-άρνηση* του προλεταριάτου και της ίδιας της προλεταριοποίησης. Ακολουθήσαμε νοητά την αλληλουχία των γεγονότων που συνθέτουν τη συνοχή αυτής της διαδικασίας και τη συνεκτική λογική τους μέχρι το σημείο του συνειδητού μετασχηματισμού των υλικών μορφών που συνδέονται με τις καπιταλιστικές σχέσεις και δημιουργούνται από αυτές. Είδαμε ότι η προλεταριακή επανάσταση πρέπει να είναι η πρακτική κριτική της μηχανής, της *καπιταλιστικής τεχνολογίας* εν γένει. Ο σχεδιασμός και η οργάνωση του εργασιακού περιβάλλοντος από τους ίδιους τους ανθρώπους που εκτελούν την εργασία δεν μπορεί παρά να εκφράζει αυτή την κριτική. Και η επιθυμία που προωθεί αυτή την κριτική είναι η επιθυμία να *απολαμβάνεται* η εργασιακή διαδικασία. Τα μέσα παραγωγής θα σχεδιαστούν από τους εργαζόμενους ανθρώπους κατά τρόπο ώστε να ικανοποιούν τις ανάγκες τους όχι μόνο ως “καταναλωτές” αλλά και ως “παραγωγοί”. Κάθε “παραγωγός”, τη στιγμή που ενεργεί ως παραγωγός είναι επίσης καταναλωτής, καθώς καταναλώνει στη διάρκεια της παραγωγής πρώτες ύλες και μηχανήματα, ενώ επίσης καταναλώνει *τον ίδιο του τον εαυτό*, το χρόνο της ζωής του και την ενέργειά του, το σώμα του. Κάθε “καταναλωτής”, τη στιγμή που ενεργεί ως καταναλωτής είναι επίσης παραγωγός: ένας *αυτο-παραγωγός*, καθώς παράγει τον εαυτό του καταναλώνοντας κοινωνικό πλούτο που

δημιουργήθηκε από τον ίδιο και από άλλους ανθρώπους. Η *συνολική*, συνδυασμένη διαδικασία της παραγωγής και της κατανάλωσης ονομάζεται *κοινωνική αναπαραγωγή*.

Η πλήρης κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής σημαίνει ότι η ίδια η παραγωγική διαδικασία πρέπει να αποκτήσει αξία ως διαδικασία της κοινωνικής ζωής. Τα μέσα πρέπει να γίνουν επίσης ένας σκοπός από μόνα τους. Μπορούμε να αναμένουμε ότι οι άνθρωποι που ζουν καθημερινά εντός της παραγωγικής διαδικασίας θα απαιτήσουν να παράγεται από αυτή τη διαδικασία κοινωνική αξία χρήσης *για τους ίδιους* και όχι μόνο *για τους άλλους* (ούτε για τους ίδιους μόνο ως “καταναλωτές”, δηλαδή για τη ζωή τους έξω από την άμεση παραγωγική διαδικασία). Η παραγωγική διαδικασία δεν πρέπει απλώς να αποδίδει μια αξία χρήσης συγκεντρωμένη στο τελικό προϊόν – δηλαδή στο αποτέλεσμα της διαδικασίας. Μπορούμε να αναμένουμε ότι οι παραγωγοί θα παλέψουν για να κάνουν τα μέσα παραγωγής να παράγουν αξία γι’ αυτούς *εντός της ίδιας της παραγωγικής διαδικασίας* και όχι μόνο στο τέλος της. Δηλαδή, θα απαιτήσουν να δημιουργεί η παραγωγική διαδικασία (εντός της οποίας ζουν καθημερινά) μια αξία γι’ αυτούς ως καθημερινή κοινωνική ζωή· να μετατραπεί σε μια διαδικασία απολαυστικής κοινωνικής αλληλεπίδρασης, αυτοανάπτυξης και αυτοπραγμάτωσης. Πρέπει να “προσθέτει αξία” στην αξία χρήσης της καθημερινής τους ζωής. Πρέπει να παράγει και να αναπαράγει την κοινωνική ζωή με διευρυνόμενο τρόπο, άμεσα και έμμεσα, όχι πια με τη στενή έννοια που περιορίζεται στην ατομική αναπαραγωγική κατανάλωση ενός τελικού αντικειμένου, ενός προϊόντος-αντικειμένου (“καταναλωτικού αγαθού”). Αυτή είναι η *πραγμάτωση* της κοινωνικής αξίας χρήσης.

Ο καπιταλιστικός χώρος παραγωγής αποτελεί ένα άσχημο και εξαθλιωμένο περιβάλλον ακριβώς επειδή οι εργάτες δεν μπορούν να εκφράσουν τη γνώμη τους για το σχεδιασμό του και, επιπλέον, επειδή ο σχεδιασμός του κυριαρχείται από τις προσταγές της μέγιστης παραγωγής ανταλλακτικής αξίας, οι οποίες επιτάσσουν τη μείωση του κόστους προκειμένου να μεγιστοποιηθεί η απόδοση – δηλαδή η παραγωγή νέου

κεφαλαίου (κέρδους) – επενδύοντας όσο το δυνατόν λιγότερο σε σταθερό κεφάλαιο και κεφαλαιουχικές εγκαταστάσεις. Η εργατική αυτοδιεύθυνση σημαίνει ότι η “αποτελεσματικότητα” με ποσοτικούς όρους προϊόντος, η “αποτελεσματικότητα κόστους” εντός των ορίων της παλιάς, εκχρηματισμένης αντίληψης της “οικονομίας” και της “εξοικονόμησης” θα πρέπει να ξεπεραστεί στο πλαίσιο μιας καινούριας, πιο γενικευμένης αντίληψης που αξιολογεί την παραγωγή με κριτήριο την κοινωνική αξία χρήσης, τη συνοχή και την “αποτελεσματικότητα” (“αποδοτικότητα”) μιας δεδομένης πράξης εντός του συνδιαβουλευτικού, ποιοτικά και υποκειμενικά ευαίσθητου περιβάλλοντος των συμβουλίων. Το κριτήριο για την κριτική και τη διόρθωση της παραγωγικής πράξης δεν μπορεί πια να είναι απλώς η αντίληψη της αξίας χρήσης από την άποψη της ανταλλακτικής αξίας και της μεγιστοποιημένης ανταλλακτικής αξίας που αντιπροσωπεύει, στο βαθύτερο επίπεδο, η καπιταλιστική αποτελεσματικότητα. Η ποσοτική συνοχή αυτής της σχεδιαστικής διαδικασίας μπορεί να γίνει αντιληπτή μετρώντας το κοινωνικό κόστος παραγωγής ως εργασιακό κόστος, δηλαδή μετρώντας την παραγωγή με ώρες ζωής, μετρώντας το κόστος με όρους χαμένου χρόνου ζωής, με όρους θυσίας ή κατανάλωσης χρόνου. Η οικονομία της είναι μια οικονομία του χρόνου⁶.

Παρακολουθήσαμε τη συνοχή της διαδικασίας αυτο-άρνησης⁷ του κεφαλαίου από την απεργία μέχρι την κατάληψη των χώρων παραγωγής· από την κατάληψη μέχρι τη λειτουργία των χώρων παραγωγής· και από τη λειτουργία μέχρι το μετασχηματισμό των χώρων παραγωγής. Αυτή η διαδικασία πρέπει να οδηγήσει, τελικά – για την περίπτωση του εργοστασιακού χώρου παραγωγής – στην άρνηση του εργοστασίου συνολικά και στην άρνηση του εργοστασίου ως τέτοιου. Αυτή η διαδικασία μπορεί να συνεχιστεί μονάχα στο πλαίσιο ευρύτερων αλλαγών στη διάρθρωση της κοινωνίας – των κοινωνικών αντικειμένων και του κοινωνικού πλούτου – έξω από το εργοστάσιο. Η “άρνηση του εργοστασίου” μπορεί να σημαίνει καταρχήν τη φυσική καταστροφή του, την ισοπέδωση και την αναδημιουργία του άλλου και, ίσως, την παραγωγή ενός διαφορετικού ή τροποποιημένου προϊόντος. Αυτό θα συνέβαινε, για

παράδειγμα, με εργοστάσια που παράγουν άχρηστα προϊόντα, όπως είναι οι βιομηχανίες μεγάλων όπλων που δε θα μπορούσαν να μεταστραφούν για να εξοπλιστεί το προλεταριάτο. Θα μπορούσε να σημαίνει τη διάλυση ορισμένων εργοστασίων και τη διασπορά των εξαρτημάτων τους σε διάφορες τοποθεσίες όπου καινούρια εργοστάσια – ενός είδους που δε θα είχε δημιουργηθεί ποτέ στον καπιταλισμό – κατασκευάζονται από τη συμβουλευτική εξουσία, για παράδειγμα ως μέρος της διαδικασίας αποαστικοποίησης. Τελικά, θα πρέπει να σημαίνει την οριστική άρνηση του εργοστασίου ως *τέτοιου* την καθολική υπέρβαση του παλιού εξειδικευμένου εργοστασίου προκειμένου αυτό να αντικατασταθεί από ένα είδος ενιαίου συμπλέγματος στους παραγωγικούς πυρήνες των κομμούνων – δηλαδή των νέων μορφών οικιστικού προτύπου που δεν είναι ούτε αστικές ούτε αγροτικές (ή: είναι τόσο αστικές όσο και αγροτικές) και θα αναδυθούν μέσα από την επαναστατική διαδικασία ως σύνθεση της πόλης και της υπαίθρου, δηλαδή ως υπέρβαση της ιστορικής τους αντίθεσης και αντίφασης⁸.

Αλλά η ολοκλήρωση της διαδικασίας αυτο-άρνησης του κεφαλαίου περιλαμβάνει περισσότερα στοιχεία και προχωράει πέρα από όλα αυτά. Η περιεκτική φαντασία της μπορεί να μας δώσει μια φευγαλέα εικόνα της κομμουνιστικής κοινωνίας, σύμφωνα με την εσωτερική λογική αυτών των εννοιών (και, βέβαια, χωρίς αυτή η φαντασιακή λογική *από μόνη της* να εγγυάται την πραγμάτωσή της, δηλαδή χωρίς να εγγυάται ότι η *συνοχή* της θα γίνει *πράξη*). Η έννοια της άρνησης του κεφαλαίου είναι τόσο “μεγάλη” όσο και η ίδια η έννοια του κεφαλαίου. Και η έννοια του κεφαλαίου είναι “μεγαλύτερη” από όλες τις αρνήσεις που περιγράψαμε. Το “κεφάλαιο” είναι η ολότητα της καπιταλιστικής κοινωνίας⁹. Η καπιταλιστική κοινωνία είναι η κοινωνία ως κεφάλαιο. Ολόκληρο το πεδίο, ολόκληρη η διάρθρωση της κοινωνίας-κεφαλαίου περιλαμβάνεται στην έννοια του κεφαλαίου, δηλαδή *αντικειμενοποιεί το κεφάλαιο*¹⁰. Η ολότητα της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι *το αντικειμενικό σώμα του κεφαλαίου*. Και η άρνηση ολόκληρης της αντικειμενικής διάρθρωσης των υλικών

εγκαταστάσεων της καπιταλιστικής κοινωνίας περιλαμβάνεται στην άρνηση της έννοιας του κεφαλαίου.

Η προλεταριακή επανάσταση ως πρακτική κριτική της “ανθρώπινης γεωγραφίας”¹¹ εξακολουθεί να είναι μόνο η πρακτική κριτική της πολιτικής οικονομίας, η *έμπρακτη* κριτική του κεφαλαίου. Οι υλικές εγκαταστάσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας αντικειμενοποιούν την κοινωνική σχέση παραγωγής της καπιταλιστικής κοινωνίας – δηλαδή το κεφάλαιο. Η κοινωνική επανάσταση που εγκαθιδρύει μια νέα κοινωνική σχέση παραγωγής (το εργατικό συμβούλιο και την ομοσπονδία του ή απλώς το “συνεταιρισμό”) και έναν νέο τρόπο παραγωγής (την αυτοδιεύθυνση) πρέπει, παρόμοια, να είναι η διαδικασία αντικειμενοποίησης αυτών των νέων κοινωνικών σχέσεων που θα εναρμονίσει το φυσικό σώμα της κοινωνίας με την καινούρια του βάση.

Το θεώρημα της αντιστοιχίας μεταξύ των φυσικών εγκαταστάσεων (του οργανωμένου χωροχρόνου) της κοινωνίας και των κοινωνικών σχέσεων που βρίσκονται στη ρίζα τους είναι μια *ιστορική* αλήθεια, καθώς επίσης και μια εννοιολογική αλήθεια που βασίζεται στην *ιστορική έννοια* του κεφαλαίου. Η *ιστορία του κεφαλαίου* – συμπεριλαμβανομένης, κατ’ ανάγκη, και της προϊστορίας του (δηλαδή της πρωταρχικής συσσώρευσης με την πιο διευρυμένη της έννοια) – είναι η αλλοτριωμένη *ιστορία του ανθρώπου*. Η ανακάλυψη αυτής της αντιστροφής μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου είναι το βαθύτερο μυστικό της Μαρξιανής κριτικής, της αποκάλυψης και της επίλυσης του γρίφου της ιστορίας από το Μαρξ. Το κεφάλαιο είναι το πραγματικό “παγκόσμιο πνεύμα” (*Weltgeiste*) του Χέγκελ. Ο ορθολογικός πυρήνας που βρίσκεται μέσα στο κέλυφος της μυστικοποίησης του Χέγκελ είναι η αντανάκλαση της πραγματικής ιστορικής διαδικασίας του κεφαλαίου. Η μυστικοποίηση του Χέγκελ ήταν απλώς μια *ανεπαρκώς κριτική αποδοχή* της *αληθινής πραγματοποίησης*. Με τη μορφή του καπιταλισμού, ο κοινωνικός κόσμος εξελίσσεται ως “αυτο-ανάπτυξη του κεφαλαίου”, δηλαδή ως αυτο-ανάπτυξη μιας ψευδο-υποκειμενικότητας ξένης προς τις ανθρώπινες επιθυμίες, ενώ η ανθρώπινη καθημερινή ζωή μετατρέπεται σε

μια ψευδο-αντικειμενικότητα που χαρακτηρίζεται από μια φαινομενικά εξωτερική, επιβεβλημένη ρουτίνα και πλήξη· χαρακτηρίζεται από μια τυφλότητα των ανθρώπινων όντων απέναντι στους οικονομικούς και κοινωνικούς νόμους που οι ίδιοι παράγουν και οι οποίοι αποτελούν προϊόν της δικής τους πράξης. Όλα αυτά περιλαμβάνονται ήδη στη σχέση της μισθωτής εργασίας, στην ίδια τη σχέση-κεφάλαιο.

Το κεφάλαιο γίνεται το ψευδο-υποκείμενο της ιστορίας επειδή εμείς εκποιούμε – δηλαδή πουλάμε – την υποκειμενικότητά μας στο κεφάλαιο. Η μισθωτή εργασία είναι η *εργασία που πωλείται*, δηλαδή η *αλλοτριωμένη εργασία*. Το κεφάλαιο είναι η συσσωρευμένη αλλοτριωμένη εργασία στο πλαίσιο της διαδικασίας κατά την οποία συσσωρεύει ολοένα μεγαλύτερη ποσότητα του εαυτού του. Το κεφάλαιο φαίνεται να έχει υποκειμενικές δυνάμεις επειδή εμείς εκποιούμε (πουλάμε) τις υποκειμενικές δυνάμεις μας – με τη μορφή της εργασιακής μας δύναμης – στο κεφάλαιο. Η ψευδο-υποκειμενικότητα του κεφαλαίου είναι η αλλοτριωμένη υποκειμενικότητα του προλεταριάτου. Εμείς, ως προλετάριοι, παράγουμε έναν ξένο κόσμο – τον κόσμο του κεφαλαίου – πουλώντας την καθημερινή μας ζωή, την ενέργειά μας, τη δύναμη του εαυτού μας στο κεφάλαιο για χρήσεις που δεν αποφασίζουμε οι ίδιοι· για τους σκοπούς και τις χρήσεις του κεφαλαίου ή, μάλλον, των ανθρώπων που αντιπροσωπεύουν τις προσταγές του κεφαλαίου – των καπιταλιστών, των διευθυντών, των γραφειοκρατών του κράτους. Αυτοί επιβάλλουν *άμεσα* τις προσταγές της ανταλλακτικής αξίας έναντι των προσταγών της αξίας χρήσης. Ωστόσο, η αναπαραγωγή της καπιταλιστικής καθημερινής ζωής συνολικά από ολόκληρο το προλεταριάτο επιβάλλει αυτές τις προσταγές έμμεσα και αναπαράγει τόσο αυτούς που τις επιβάλλουν άμεσα όσο και την εξουσία της επιβολής τους. Η άρνηση του κεφαλαίου σημαίνει την απο-αλλοτρίωση των παραγωγών και των συσσωρευμένων μέσων παραγωγής· σημαίνει την επανάκτηση του κεφαλαίου εκ μέρους μας· την επιστροφή της υποκειμενικότητας στα αληθινά υποκείμενα.

Η άρνηση του κεφαλαίου σημαίνει ότι οι άνθρωποι αποφασίζουν συλλογικά με ποιο τρόπο θα χρησιμοποιήσουν

την ενέργειά τους· σημαίνει τον δημοκρατικό σχεδιασμό της παραγωγής του κόσμου από τους συνεταιρισμένους παραγωγούς του· σημαίνει τα ομοσπονδιοποιημένα συμβούλια και, αργότερα, τις ομοσπονδιοποιημένες κομμούνες. Η άρνηση του κεφαλαίου θα είναι, επομένως, η αρχή της ανθρώπινης ιστορίας, της ιστορίας που εναρμονίζεται με την επιθυμία.

Η φράση “αυτο-ανάπτυξη του κεφαλαίου” αποσαφηνίζεται μέσα από ορισμένα παραδείγματα. Είναι προφανές, για παράδειγμα, ότι η γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού πρέπει να ακολουθεί τη γεωγραφική κατανομή του κεφαλαίου – του χρήματος, των αγορών, των *θέσεων εργασίας* – εφόσον ο “πληθυσμός” αποτελείται κυρίως από *το προλεταριάτο*, ενώ ταυτόχρονα επιδρά στην κατανομή του κεφαλαίου σε συνδυασμό με ορισμένους φυσικούς παράγοντες όπως είναι η ιστορική κληρονομιά της προκαπιταλιστικής δημογραφίας. Αλλά η χωροταξική οργάνωση του κεφαλαίου γίνεται ολοένα περισσότερο προϊόν της δικής του επίδρασης όσο μεγαλώνει το χρονικό διάστημα κατά το οποίο το κεφάλαιο αναπτύσσεται πάνω στη δική του βάση, μετασχηματίζοντας τόσο τη φύση όσο και τις κληρονομημένες κοινωνικές συνθήκες σύμφωνα με τις δικές του προσαγές. Αυτό που πρέπει κυρίως να θυμόμαστε είναι ότι ο πληθυσμός – με την ιδιότητα του μισθωτού εργάτη – δεν παράγει *για τον εαυτό του*, σύμφωνα με τις δικές του επιθυμίες και προθέσεις, αλλά για λογαριασμό του κεφαλαίου – ενεργώντας, στην πραγματικότητα, *ως κεφάλαιο* που αυτοαναπτύσσεται. Η συγκέντρωση του πληθυσμού είναι μέρος της συγκέντρωσης του κεφαλαίου, διότι το προλεταριάτο αποτελεί μέρος του κεφαλαίου (“μεταβλητό κεφάλαιο”)¹². Η καπιταλιστική πόλη είναι μια συγκέντρωση κεφαλαίου· είναι η οργάνωση του σταθερού κεφαλαίου, η ίδια η μορφή της “γεωγραφικής κατανομής” του. Είναι το υλικό σώμα και η ενσωμάτωση του κεφαλαίου· *το κεφάλαιο ως πόλη και η πόλη ως κεφάλαιο*. Είναι η πόλη του κεφαλαίου. Αυτό ισχύει σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό στη *σχεδιασμένη* πόλη του ενοποιημένου κράτους-κεφαλαίου, μολονότι η απόλυτη συγκέντρωση του κεφαλαίου στο κράτος και η *προσπάθεια* του γραφειοκρατικού σχεδιασμού να αρνηθεί και να υπερβεί την αυθόρμητη κίνηση της οικονομίας (το νόμο της αξίας) εμπεριέχει το ατελές

ξεκίνημα της άρνησης του κεφαλαίου. Η άρνηση του κεφαλαίου ως κράτος-κεφάλαιο είναι μονάχα η άρνηση του καπιταλισμού *εντός του καπιταλισμού*. Επομένως, η άρνηση της έννοιας του κεφαλαίου συμπεριλαμβάνει την άρνηση της καπιταλιστικής πόλης ως μορφής συγκέντρωσης και συσσώρευσης του κεφαλαίου.

Είδαμε ότι “η άρνηση του κεφαλαίου” και “ο καθολικός μετασχηματισμός της κοινωνίας” είναι αδιαχώριστες έννοιες. Επομένως, η θέση που διατυπώνουν οι καταστασιακοί για την προλεταριακή επανάσταση ως “καθολικό μετασχηματισμό του κόσμου” δεν είναι μια απλή φράση αλλά εννοείται *σοβαρά* και *κυριολεκτικά* και απορρέει από την εννοιολογική και ιστορική λογική της ίδιας της θεωρίας της πράξης. Η πλήρης άρνηση του κεφαλαίου δεν μπορεί να σημαίνει τίποτα λιγότερο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Η “αξία χρήσης” για την οποία γίνεται λόγος εδώ δεν είναι η ίδια με την “αξία χρήσης” που υπήρχε αρχικά, στις αρχέγονες κομμουνιστικές κοινωνίες, προτού εμφανιστεί η ανταλλακτική αξία (της). Η κομμουνιστική παραγωγή δε γίνεται αντιληπτή (νοητή) ως απλή επιστροφή στην παραγωγή αξίας χρήσης όπως υπήρχε πριν την καπιταλιστική κοινωνία. Πρέπει να γίνει κατανοητή ως *σωρευτική ανάπτυξη πέραν του καπιταλισμού* – μια υπέρβαση και όχι μια οπισθοδρόμηση· μια πρόοδος που διατηρεί και βασίζεται σε ορισμένα *αμετάκλητα αποτελέσματα* της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Η διαλεκτική της ιστορικής αντίθεσης μεταξύ αξίας χρήσης και ανταλλακτικής αξίας, όπως συμβαίνει με κάθε διαλεκτική, δεν ακολουθεί μια (φαιλοειδώς) κυκλική αλλά μια *ελικοειδή* πορεία. Δεν είναι δυνατή μια μονόπλευρη λύση ως υποτροπή στην αρχέγονη αξία χρήσης. Η “αξία χρήσης” για την οποία μιλάμε εδώ δεν ανφέρεται σε μια οπισθοδρομική επιστροφή στη “θέση” αλλά στη *σύνθεση* μεταξύ αξίας χρήσης και ανταλλακτικής αξίας. Ίσως θα ήταν απλούστερο να αποκαλούμε “αξία” αυτή τη σύνθεση – δηλαδή την τομή ή *μοναδικότητα* [singularity] της αξίας χρήσης και της ανταλλακτικής αξίας – αλλά αυτό θα ερχόταν σε αντίθεση με τον τρόπο που χρησιμοποιείται ο συγκεκριμένος όρος από τον Μαρξ στο *Κεφάλαιο* και θα δημιουργούσε έτσι μια νέα σύγχυση. Προτείνουμε, αντίθετα, τον όρο *κοινωνική αξία χρήσης* σε αντίθεση με την απλή “αξία χρήσης”, με την οποία εννοείται η *ιδιωτική αξία* χρήσης.

Η καταλληλότητα αυτής της ορολογίας γίνεται εύκολα αντιληπτή όταν εξετάζουμε το ζήτημα της αξίας χρήσης ενός μηχανήματος. Η αξία χρήσης των βιομηχανικών μηχανημάτων στην καπιταλιστική κοινωνία είναι η αξία χρήσης τους για τον καπιταλιστή. Κανένας άλλος δεν τα αγοράζει. Για τον καπιταλιστή, είναι απλώς ένα μέσο παραγωγής όπως όλα τα άλλα – συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αποτελούνται από σάρκα και αίμα – και, στην πραγματικότητα, δεν έχει σημασία ούτε ο ίδιος ο κλάδος της βιομηχανίας, καθώς πρόκειται απλώς για ένα μέσο προς επίτευξη του μοναδικού σκοπού – του κέρδους· πρόκειται απλώς για ένα μέσο παραγωγής χρήματος. Το μόνο που μετράει είναι η αξία χρήσης του για την παραγωγή ανταλλακτικής αξίας, για τη “δημιουργία χρήματος”. Αλλά στη σοσιαλιστική κοινωνία που αναδύεται μέσα από την καπιταλιστική κοινωνία, οι παλιές μηχανές θα συνεχίσουν να έχουν μια αξία χρήσης, μολονότι η παλιά αξία χρήσης τους (όπως περιγράφηκε παραπάνω) θα έχει προφανώς καταστραφεί. Αλλά αυτή η αξία χρήσης εξίσου προφανώς δε θα μπορεί να είναι άμεσα ατομική, ιδιωτική. Δεν είναι μια άμεσα ατομική αλλά μια κοινωνική αξία χρήσης. Μονάχα έμμεσα, μεσολαβημένα αποτελεί ατομική αξία χρήσης. Η μηχανή “μετατρέπεται” τελικά σε αντικείμενα προσωπικής κατανάλωσης. Η χρήση της μηχανής, η οποία την εξαντλεί (την καταναλώνει, την φθείρει), καταλήγει στην παραγωγή αυτών των προϊόντων. Αργότερα, όταν η παραγωγική διαδικασία θα έχει γίνει επίσης μια αισθητική διαδικασία και όταν οι μηχανές θα έχουν σχεδιαστεί από τους παραγωγούς ως απευθείας μέσα αυτοανάπτυξης, αυτοέκφρασης και αυτοπραγμάτωσης, η μηχανή θα αποκτήσει ένα καινούριο είδος άμεσης χρησιμότητας και θα γίνει ένα είδος “καταναλωτικού αγαθού” αυτοδικαίως. Αλλά και τότε η χρήση της δε θα γίνεται από ένα απομονωμένο άτομο· είναι μια χρήση που γίνεται σε συνεργασία με τους άλλους· μια συνεταιρισμένη χρήση – μια κοινωνική χρήση.

Η ανταλλακτική αξία υπήρξε ακριβώς το αρχικό μέσο για την κοινωνικοποίηση της ιδιωτικής αξίας χρήσης και της ιδιωτικής παραγωγής (βλ. Καρλ Μαρξ, *Βασικές Γραμμές για την Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Harper and Row, σελ. 145-46). Αντίθετα, η μηχανή είναι – πέρα από τον συνεταιρισμό ή την ίδια την κοινωνική σχέση – το ίδιο το μέσο της κοινωνικής παραγωγής: το κατ’εξοχήν κοινωνικό εργαλείο. Η χρήση της και, επομένως, η αξία χρήσης της δεν μπορεί παρά να είναι κοινωνική. Άρα, η ανταλλακτική αξία είναι ο όρος που μεσολαβεί ιστορικά ανάμεσα σε δύο μορφές αξίας χρήσης, ανάμεσα σε μια “ανώτερη” και μια “κατώτερη” μορφή. Είναι το ιστορικό μέσο για την κοινωνικοποίηση της αξίας χρήσης. Η μορφή της αξίας χρήσης που ακολουθεί την κυριαρχία της ανταλλακτικής αξίας πρέπει, μέσα από την άρνηση της ανταλλακτικής αξίας ως τέτοιας, να διατηρήσει την κοινωνικοποιητική στιγμή της (“aufgehoben”).

² Όπως το θέτει ο Ντεμπόρ: «Η προλεταριακή επανάσταση εξαρτάται πλήρως από τον όρο ότι, για πρώτη φορά, η θεωρία ως ευφυΐα της ανθρώπινης πρακτικής αναγνωρίζεται και βιώνεται από τις μάζες. Απαιτεί από τους εργάτες να γίνουν διαλεκτικοί και να εγγράψουν τη σκέψη τους στην πρακτική.»

(*Κοινωνία του Θεάματος*, Θέση 123).

Η εποχή μας παρέχει σημάδια μιας τέτοιας εξέλιξης. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της πρόσφατης απεργίας και του αποκλεισμού των δρόμων εκ μέρους των φορτηγατζήδων, ένας οδηγός φορτηγού παρατήρησε: «Η μικρότερη μεταφορική εταιρεία στον κόσμο, ο ατομικός φορτηγατζής μίλησε· τώρα αποτελεί τη μεγαλύτερη μεταφορική εταιρεία στον κόσμο.» (*San Francisco Chronicle*, Πρασκευή 8 Δεκέμβρη 1973, σελ.8). Γενικά, οι οδηγοί φορτηγών αποτελούν μια ενδιαφέρουσα περίπτωση: Γνωρίζουν τις διασυνδέσεις της καπιταλιστικής παραγωγής, τις λειτουργίες της παραγωγής, επειδή *επιτελούν πρακτικά αυτές τις διασυνδέσεις*.

³ «Αυτή η κατάληψη διαφέρει από εκείνη που έκαναν οι εργάτες το 1920. Το 1920, οι εργάτες έλεγαν: Ας κάνουμε κατάληψη, αλλά ας δουλέψουμε. Ας δείξουμε σε όλους ότι μπορούμε να διευθύνουμε την παραγωγή μόνοι μας. Τα πράγματα είναι διαφορετικά σήμερα. Στη δική μας κατάληψη, το εργοστάσιο αποτελεί ένα σημείο αφετηρίας για την επαναστατική οργάνωση των εργατών και όχι ένα χώρο για να δουλέψουμε!»

(Ιταλός εργάτης στο εργοστάσιο *Mirafiori*, όπως αναφέρεται στο “*Ιταλία, 1973: Εργατικοί Αγώνες στην Καπιταλιστική Κρίση*”, *Radical America* 7:2, Μάρτης-Απρίλης 1973, σελ. 31).

⁴ «Στο μηχάνημα, η αντικειμενοποιημένη εργασία δεν εμφανίζεται μόνο με τη μορφή ενός προϊόντος ή ενός προϊόντος που χρησιμοποιείται ως μέσο εργασίας αλλά, επίσης, με τη μορφή της ίδιας της παραγωγικής δύναμης. Η εξέλιξη των μέσων εργασίας σε μηχανήματα δεν είναι συμπτωματική για το κεφάλαιο· είναι ο ιστορικός μετασχηματισμός των παραδοσιακών μέσων εργασίας σε μέσα κατάλληλα για τον καπιταλισμό...Έτσι, το μηχάνημα εμφανίζεται ως η *καταλληλότερη μορφή σταθερού κεφαλαίου*· και το σταθερό κεφάλαιο – εφόσον το κεφάλαιο θεωρείται σαν να σχετίζεται με τον εαυτό του – είναι η *καταλληλότερη μορφή του κεφαλαίου εν γένει*...Έτσι, η πλήρης ανάπτυξη του κεφαλαίου δε συντελείται – με άλλα λόγια, το κεφάλαιο δεν έχει εγκαταστήσει ακόμα τα μέσα παραγωγής που αντιστοιχούν στον εαυτό του – μέχρι τη στιγμή όπου τα μέσα εργασίας δεν καθορίζονται μονάχα τυπικά ως σταθερό κεφάλαιο αλλά ξεπερνιούνται στην άμεση μορφή τους, και το σταθερό κεφάλαιο με τη μορφή της μηχανής αντιτίθεται στην εργασία εντός της παραγωγικής διαδικασίας...Αλλά αν το κεφάλαιο δείχνει μονάχα επαρκώς τη φύση του ως

αξία χρήσης εντός της παραγωγικής διαδικασίας με τη μορφή του μηχανήματος και άλλων υλικών μορφών του σταθερού κεφαλαίου – όπως είναι, για παράδειγμα, ο σιδηρόδρομος (θα επιστρέψουμε σε αυτό αργότερα) – τούτο δε σημαίνει ποτέ ότι αυτή η αξία χρήσης (το μηχάνημα από μόνο του) είναι το κεφάλαιο ή ότι αυτό το μηχάνημα μπορεί να θεωρηθεί συνώνυμο με το κεφάλαιο· όχι περισσότερο απ’ όσο ο χρυσός θα έπαυε να έχει χρησιμότητα ως χρυσός αν δε χρησιμοποιούταν πια ως χρήμα. Από το γεγονός ότι το μηχάνημα είναι η καταλληλότερη μορφή της αξίας χρήσης του κεφαλαίου δε συνεπάγεται ότι η καθυπόταξή του στις κοινωνικές σχέσεις του καπιταλισμού είναι η καταλληλότερη και η τελευταία κοινωνική σχέση για τη χρησιμοποίηση του μηχανήματος.»

(Καρλ Μαρξ, *Βασικές Γραμμές για την Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Harper and Row, σελ. 134-36.)

Επίσης, σε ένα πολύ ενδιαφέρον γράμμα προς τον εκδότη του περιοδικού *New Solidarity* που ανατυπώνεται στο τεύχος της 7^{ης} Δεκέμβρη 1973 και έχει γραφτεί από έναν μηχανικό που είναι μέλος των Εργατικών Επιτροπών, βλέπουμε να αναδύεται η ίδια διαίσθηση: «Τα σημερινά σκουπίδια που ονομάζονται παραγωγή δεν μπορούν με κανέναν τρόπο να χρησιμοποιηθούν για τη δημιουργία της σοσιαλιστικής αυτο-διευθυνόμενης παραγωγής. Οποιοσδήποτε κι αν είναι αυτός που διευθύνει την οικονομία, η σημερινή μέθοδος παραγωγής θα συνεχίσει να συνθλίβει τους εργάτες...». Και: «Η συζήτηση σχετικά με το Εναλλακτικό Βιομηχανικό Σύστημα μάς οδηγεί σε έναν ορισμό της σοσιαλιστικής μηχανής. Μια σοσιαλιστική μηχανή είναι μια διαδικασία που επιτρέπει στον εργάτη να πάει στο σπίτι ή στο σχολείο σε καλύτερη κατάσταση από αυτήν στην οποία βρισκόταν όταν ξεκινούσε την εργασία του. Με άλλα λόγια, μια σοσιαλιστική μηχανή δημιουργεί “πλεόνασμα” για τον εργάτη διεγείροντας τις διανοητικές λειτουργίες του, διευρύνοντας την κοσμοθεώρησή του και βοηθώντας τον να φτάσει σε προβλήματα και λύσεις των οποίων την ύπαρξη αγνοούσε προηγουμένως. Επίσης, η φυσική κατάστασή του μετά την εργασία πρέπει να είναι καλύτερη από τη φυσική κατάστασή του πριν την εργασία. (Jim C., Boston Local, NCLC: “*Η Άποψη ενός Μηχανικού για τις Μηχανές*”, 4:34 – 7 Δεκέμβρη 1973, σελ. 6.)

⁵ Καθώς η διαδικασία της προλεταριοποίησης επεκτείνεται σε ολόκληρη την κοινωνία και ολοένα περισσότερες περιοχές ζωτικές για την κοινωνική αναπαραγωγή υπάγονται στην κυριαρχία του κεφαλαίου ή, τουλάχιστον, των καπιταλιστικών πρακτικών, αυτή η σχέση ανάμεσα στη μηχανή και τον εργάτη αναπαράγεται και επεκτείνεται σε νέες περιοχές. Για παράδειγμα, ορισμένα ιδιωτικά καπιταλιστικά νοσοκομεία όπως το *Kaiser* που εφαρμόζουν τη “βιομηχανοποίηση της ιατρικής” και την “προλεταριοποίηση των γιατρών” για λόγους ελαχιστοποίησης του κόστους εφαρμόζουν μια τυποποιημένη εξέταση

που ονομάζεται “πολυφασική” και περιλαμβάνει μια σειρά ημι-αυτοματοποιημένων εξετάσεων όπου οι ιατρικοί εργάτες περνάνε τον ασθενή από ένα είδος “γραμμής συναρμολόγησης”. Για να αναφέρουμε ένα άλλο παράδειγμα, οι περισσότεροι υπολογιστές IBM System 360 χρησιμοποιούνται από τις επιχειρήσεις ως ένα *εξυμνούμενο* είδος *γραφομηχανής*, ως υπάλληλοι-ρομπότ που εκτελούν τυποποιημένες λογιστικές ή γραφικές εργασίες και συμπληρώνουν έντυπα εκροών, καθώς μπορούν να δακτυλογραφούν και να σχεδιάζουν γρηγορότερα από οποιονδήποτε άνθρωπο που εργάζεται ως γραμματέας ή δακτυλογράφος. Οι εργάτες στη σύγχρονη πληροφορικοποιημένη γραφειοκρατία – ιδίως οι χειριστές και οι προγραμματιστές – συνδέονται με τον εξοπλισμό κατά έναν υβριδοποιημένο γραφειοκρατικό-βιομηχανικό τρόπο. Η καθαρή, διαυγής, ανίδρωτη ατμόσφαιρα των αναδυόμενων εγκαταστάσεων της καπιταλιστικής πληροφορικής μπορούν να θεωρηθούν ότι προεικονίζουν – αν και με τρόπο μονόπλευρο και διαστρεβλωμένο – τις εργασιακές συνθήκες που αντιστοιχούν στην κομμουνιστική κοινωνία. Γενικά, ο υπολογιστής της επιχείρησης ή “ευφυής γραφομηχανή” που χρησιμοποιείται για την αυτοματοποίηση και τη μείωση του κόστους της *γραφειοκρατικής εργασίας* καθώς επίσης και ο υπολογιστής που ελέγχει τη βιομηχανική διαδικασία και χρησιμοποιείται για την αυτοματοποίηση και τη μείωση του κόστους της *βιομηχανικής εργασίας* μοιάζουν να αποτελούν την πληρέστερη μέχρι σήμερα αντικειμενοποίηση του ανθρώπινου υποκειμένου και μια ακόμα πιο κατάλληλη μορφή σταθερού κεφαλαίου από τις μηχανές που ήταν γνωστές στην εποχή του Μαρξ. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στο βαθμό που οι υπολογιστές συνεχίζουν να αναπτύσσονται προς την κατεύθυνση ενός είδους “οικουμενικής μηχανής”.

6 «Στην κοινοτική παραγωγή, ο καθορισμός του χρόνου παραμένει, βέβαια, σημαντικός. Όσο λιγότερος χρόνος απαιτείται από την κοινωνία για την παραγωγή σιταριού, βοοειδών κ.λπ. τόσο περισσότερος χρόνος κερδίζεται για άλλες μορφές υλικής ή πνευματικής παραγωγής. Το ίδιο συμβαίνει με το άτομο, καθώς η οικουμενικότητα της ανάπτυξής του, της απόλαυσης και της δραστηριότητάς του εξαρτάται από την εξοικονόμηση χρόνου. Παρόμοια, η κοινωνία πρέπει να κατανείμει σκόπιμα το χρόνο της προκειμένου να πετύχει μια παραγωγή προσαρμοσμένη στις γενικές ανάγκες της. Με τον ίδιο τρόπο, το άτομο πρέπει να κατανείμει το χρόνο του για να αποκτήσει, σε κατάλληλες αναλογίες, τη γνώση που χρειάζεται ή για να εκπληρώσει τις διάφορες απαιτήσεις της δραστηριότητάς του.

» Στη βάση της κοινοτικής παραγωγής, ο πρώτος οικονομικός νόμος παραμένει η οικονομία του χρόνου και η μεθοδική κατανομή του εργασιακού χρόνου μεταξύ των διάφορων παραγωγικών κλάδων· στην πραγματικότητα, αυτός ο νόμος αποκτά εδώ ακόμα μεγαλύτερη σημασία. Αλλά όλα αυτά διαφέρουν ουσιαστικά από τη μέτρηση των ανταλλακτικών αξιών (της εργασίας και των

προϊόντων της εργασίας) μέσω του εργασιακού χρόνου. Η εργασία των ατόμων που συμμετέχουν στον ίδιο κλάδο δραστηριότητας και τα διαφορετικά είδη εργασίας δε διαφέρουν μόνο ποσοτικά αλλά και ποιοτικά. Ποια είναι η προϋπόθεση μιας απλώς ποσοτικής διαφοράς μεταξύ των πραγμάτων; Το γεγονός ότι η ποιότητά τους είναι η ίδια. Έτσι, οι μονάδες εργασίας μπορούν να μετρώνται ποσοτικά μόνο αν διέπονται από την ίδια ποιότητα.»

(Καρλ Μαρξ, *Βασικές Γραμμές για την Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Harper and Row, σελ. 75-76.)

«Γιατί ο πραγματικός πλούτος είναι η αναπτυγμένη παραγωγική δύναμη όλων των ατόμων. Το μέτρο του πλούτου δεν είναι πια ο χρόνος εργασίας αλλά ο διαθέσιμος χρόνος. Ο χρόνος εργασίας ως μέτρο του πλούτου σημαίνει ότι ο πλούτος θεμελιώνεται στη φτώχεια...»

(Καρλ Μαρξ, *Βασικές Γραμμές για την Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Harper and Row, σελ. 141.)

⁷ Γιατί αναφερόμαστε στην “*ΑΥΤΟ-άρνηση του κεφαλαίου*”; Η αυτο-άρνηση (εσωτερική άρνηση, εμμενής άρνηση) είναι η γενική μέθοδος της διαλεκτικής άρνησης, της διαλεκτικής αυτο-κίνησης εν γένει. Αλλά με ποιο τρόπο ισχύει αυτό στη συγκεκριμένη περίπτωση; Ισχύει με μια διπλή έννοια. Υπάρχει τόσο μια υποκειμενική (καθ’ εαυτήν) όσο και μια αντικειμενική (αφ’ εαυτής) τάση αυτο-τερματισμού στο εσωτερικό του κεφαλαίου. Πρώτον, υποκειμενικά, στην ίδια την *ποιοτική και ποσοτική* συσσώρευση του προλεταριάτου, στη συσσωρευόμενη *κοινωνική σχέση* και στη *συνεργασία* εντός του προλεταριάτου και εντός της παραγωγικής διαδικασίας. Η *τελική πράξη* αυτής της διαδικασίας, η οποία συντελείται όταν η παραγωγή έχει τεθεί σε ολοένα μεγαλύτερο βαθμό στα χέρια των *συνεταιριζόμενων προλετάρων* από την ίδια τη διαδικασία-κεφάλαιο, είναι η *άλωση του κεφαλαίου εκ των έσω* από το προλεταριάτο που έχει ενσωματωθεί στο κεφάλαιο – ως *μεταβλητό κεφάλαιο* – τη στιγμή της παραγωγής: η κατάληψη όλων των χώρων παραγωγής, οι οποίοι κατέχονται από τους εργάτες ως *παραγωγικό κεφάλαιο*, καθιστώντας τους έτσι όχι πια κεφάλαιο αλλά *κοινωνική ιδιοκτησία· κοινωνικοποιημένη ιδιοκτησία και απαλλοτριωμένο (αναιρεμένο) κεφάλαιο*. Η εξέγερση του μεταβλητού κεφαλαίου θέτει τέρμα στον ίδιο του τον εαυτό και στο σταθερό κεφάλαιο ως *κεφάλαιο*. Δηλαδή, πρόκειται ακριβώς για την αυτο-άρνηση του κεφαλαίου. Αλλά δεν πιστεύουμε ότι η ανάπτυξη της υποκειμενικής πλευράς από μόνη της επαρκεί για να επιφέρει ή να επισπεύσει το τέλος του κεφαλαίου, για να καθορίσει τη στιγμή και να μετασχηματίσει την *αυξανόμενη δυνατότητα* σε πραγματικότητα, την *αυξανόμενη ανάγκη* σε *αναγκαιότητα*. Στην αντικειμενική πλευρά, οι *ποσοτικές* συνέπειες της *ποιοτικής* τάσης προς την *αντικειμενική κοινωνικοποίηση των*

μέσων παραγωγής (η κυριαρχία των κοινωνικών εργαλείων, η ανάπτυξη των μηχανημάτων, της “μηχανοποίησης” ή της “αυτοματοποίησης”) με όρους της σχέσης ανάμεσα στην υπεραξία και το συνολικό επενδυμένο κεφάλαιο, τείνει να επιβραδύνει τη διαδικασία συσσώρευσης ως αποτέλεσμα αυτής της ίδιας διαδικασίας, επαπειλώντας τον *τερματισμό* της διαδικασίας ή την αντιστροφή της (αποσυσσώρευση, κανιβαλοποίηση, περιοριζόμενη κοινωνική αναπαραγωγή) όταν αυτή φτάσει στο όριό της. Αυτό εκφράζεται ως “νόμος της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους” και μετατοπίζει το κλυδωνιζόμενο σύστημα προς την κατάρρευση (“ύφεση”) και τη στασιμότητα, η οποία ξεπερνιέται μέσω: (1) της ελεφάντινης αύξησης των μη παραγωγικών τομέων (του “Θεάματος”), (2) του μετασχηματισμού του ιδιωτικού κεφαλαίου σε κρατικό κεφάλαιο, και (3) της προλεταριακής επανάστασης. Αυτή η τάση του κεφαλαίου να διακόψει την ίδια τη συσσώρευσή του, η αυτο-αιτιώδης σχέση της μακροπρόθεσμης επιβράδυνσης του ρυθμού συσσώρευσης είναι η τάση προς την αυτο-άρνηση του κεφαλαίου *αφ’ εαυτού*. Η σύζευξη και η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της *αφ’ εαυτής* και της καθ’εαυτής τάσης διαμορφώνει τη διαδικασία αυτοάρνησης στο σύνολό της και της προσδίδει έναν οριστικό χαρακτήρα και μια έννοια “αναγκαιότητας”. (Δεν πρέπει να λησμονιέται ότι η κατάρρευση στη βαρβαρότητα, σε ένα προκαπιταλιστικό επίπεδο παραγωγικών δυνάμεων, σε έναν πυρηνικό α-οικολογικό αφανισμό ή μια μακρά περίοδος αυταρχικού κρατικού καπιταλισμού – φασιστικού ή σταλινικού – είναι ένα τέταρτο πιθανό αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας: η απροσδιόριστη άρνηση).

8

«Το θεμέλιο κάθε αναπτυσσόμενου καταμερισμού της εργασίας που προέρχεται από την ανταλλαγή εμπορευμάτων είναι ο διαχωρισμός μεταξύ πόλης και υπαίθρου. Μπορεί να ειπωθεί ότι ολόκληρη η οικονομική ιστορία της κοινωνίας συνοψίζεται στην κίνηση αυτής της αντίθεσης.»

(Καρλ Μαρξ, Το Κεφάλαιο, Τόμος I, New World , σελ. 352)

«Η κατάρρευση της αντίθεσης μεταξύ πόλης και υπαίθρου δεν είναι απλώς δυνατή...Η σημερινή μόλυνση του αέρα, του νερού και της γης μπορεί να τερματιστεί μόνο με τη συγχώνευση της πόλης και της υπαίθρου...Οι μεγάλες πόλεις θα εξαλειφθούν.»

(Φρίντριχ Ένγκελς, Αντι-Ντύρινγκ, New World, σελ. 323)

9

«Οι σχέσεις παραγωγής στο σύνολό τους αποτελούν τις κοινωνικές σχέσεις, την κοινωνία...Το κεφάλαιο είναι μια κοινωνική σχέση παραγωγής. Είναι μια *αστική σχέση παραγωγής*, μια σχέση παραγωγής της αστικής κοινωνίας.»

(Καρλ Μαρξ, *Μισθωτή Εργασία και Κεφάλαιο*, International Publishers, σελ. 29)

10 Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις καπιταλιστικές επιχειρήσεις αναφορικά με το χώρο, την έγγεια ιδιοκτησία, την απόκτηση προνομιούχων τοποθεσιών σε σχέση με τις αγορές και τους φυσικούς πόρους είναι μια πλευρά του ανταγωνισμού μεταξύ των κεφαλαίων και υπάγεται στον γενικό νόμο του. Η χωροταξική κατανομή που απορρέει αυτής της ανταγωνιστικής δραστηριότητας αντικειμενοποιεί αυτόν το νόμο (δηλαδή τον καθιστά ορατό, τον υλοποιεί, τον αποτυπώνει στην παγκόσμια πολλαπλότητα).

11 «Η ιστορία που απειλεί αυτόν τον κόσμο του λυκόφωτος είναι επίσης η δύναμη που μπορεί να υποβάλει το χώρο στον βιωμένο χρόνο. Η προλεταριακή επανάσταση είναι η *κριτική της ανθρώπινης γεωγραφίας*, μέσω της οποίας τα άτομα και οι κοινότητες πρέπει να δημιουργήσουν τους τόπους και τα γεγονότα που αντιστοιχούν στην οικειοποίηση όχι πια μόνο της εργασίας τους αλλά αλόκληρης της ιστορίας τους.»

(Γκυ Ντεμπόρ, *Η Κοινωνία του Θεάματος*, Θέση 178, Black and Red, 1973).

«Η μεγαλύτερη επαναστατική ιδέα σε σχέση με την πολεοδομία δεν είναι η ίδια πολεοδομική, τεχνολογική ή αισθητική. Είναι η απόφαση για την πλήρη αναδημιουργία του περιβάλλοντος σύμφωνα με τις ανάγκες της εξουσίας των εργατικών συμβουλίων, της *αντικρατικής δικτατορίας* του προλεταριάτου, του εκτελεστού διαλόγου. Και η εξουσία των συμβουλίων, η οποία μπορεί να είναι αποτελεσματική μονάχα μετασχηματίζοντας την ολότητα των υπάρχουσων συνθηκών, δεν μπορεί να αποδώσει στον εαυτό της ένα μικρότερο έργο αν θέλει να αναγνωριστεί και να *αναγνωρίσει τον εαυτό της* στον κόσμο.»

(Γκυ Ντεμπόρ, *Η Κοινωνία του Θεάματος*, Θέση 179, Black and Red, 1973).

12 «Από την άλλη πλευρά, το μέρος του κεφαλαίου που αντιπροσωπεύεται από την εργασιακή δύναμη υπόκειται σε μια μεταβολή αξίας κατά την παραγωγική διαδικασία. Αναπαράγει το ισοδύναμο της δικής του αξίας και, επιπλέον, παράγει ένα πλεόνασμα, μια υπεραξία που μπορεί να ποικίλλει, μπορεί να είναι μικρότερη ή μεγαλύτερη ανάλογα με τις περιστάσεις. Αυτό το μέρος του κεφαλαίου μετασχηματίζεται διαρκώς από σταθερό σε μεταβλητό μέγεθος. Κατά συνέπεια, το ονομάζω μεταβλητό μέρος του κεφαλαίου ή, για συντομία, *μεταβλητό κεφάλαιο*. Τα ίδια στοιχεία του κεφαλαίου που από την άποψη της εργασιακής διαδικασίας παρουσιάζονται, αντίστοιχα, ως αντικειμενικοί και υποκειμενικοί παράγοντες – ως μέσα παραγωγής και εργασιακή δύναμη – , από την άποψη της διαδικασίας δημιουργίας υπεραξίας παρουσιάζονται ως σταθερό και μεταβλητό κεφάλαιο.»

(Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Τόμος I, New World, σελ. 209

